

Leren integreren

Tips om formeel en informeel leren op leerafdelingen te bevorderen

Leerafdelingen in de zorg worden ingezet voor beroepspraktijkvorming van mbo- en hbo-studenten. Het is niet altijd duidelijk hoe schooltheorie en praktische ervaring met elkaar worden verbonden. Om meer zicht te krijgen op de wijze waarop de theorie in de praktijk wordt geïntegreerd is in Rijnmond en Midden-Holland op leerafdelingen praktijkonderzoek gedaan. In dit artikel tips om formeel en informeel leren te integreren.

Erica Wijnands-Pot en Niek van den Berg *

■ Integratie van theorie en praktijk bij werkplekleren in het beroepsonderwijs

Werkplekleren is een belangrijk onderdeel van het onderwijsleerproces dat onder regie van het beroepsonderwijs plaatsvindt. Overheid, leerbedrijven, onderwijsinstellingen en de studenten zelf zijn zich er steeds meer van bewust dat de aangeleerde theorie pas in de beroepspraktijk werkelijk betekenis krijgt. In het ideale geval denkt een student na over de eigen, directe beroepservaring, koppelt deze aan relevante theorie en andersom. Studenten die deze koppeling over en weer goed kunnen maken, zullen als afgestudeerd beroepsbeoefenaar ook op zoek gaan naar de relatie tussen theorie en praktijk. Dat is precies de wens van het bedrijfsleven en de overheid: werknemers die zich blijven ontwikkelen, ook na diplomering.

Maar vaak wordt een kloof ervaren tussen de competenties die geleerd worden in het onderwijs en de competenties die nodig zijn in de beroepspraktijk (Tynjälä, 2009). Een reden daarvoor is dat in het onderwijs een andere soort kennis aan bod komt dan die gebruikt wordt in de praktijk. In de les leert de student generalistische kennis en theoretische concepten. In de praktijk moet hij specialistische kennis toepassen en concrete situaties en contexten begrijpen.

De student moet daarom een aantal stappen zetten om kennis in een beroepssituatie te gebruiken. Volgens Eraut (2004) gaat het om:

- relevante kennis tevoorschijn halen vanuit de context waarin de kennis is verworven;
- de nieuwe situatie begrijpen;
- herkennen welke kennis en vaardigheden relevant zijn;
- kennis en vaardigheden toepassen in nieuwe beroepssituaties;
- kennis en vaardigheden integreren met andere kennis en vaardigheden zodat gedacht/gehandeld/gecommuniceerd kan worden in de nieuwe situatie.

Integratie van theorie en praktijk is essentieel om de juiste competenties te verwerven (Ellström, 2011), maar gaat zeker niet vanzelf!

Door werkplekleren een belangrijke plaats te geven in het beroepsonderwijs, wordt die integratie makkelijker. De scheiding tussen het formele leren in de schoolse situatie en het informele leren op de werkplek is minder scherp. Overigens wordt steeds meer gesproken over een 'continuüm van formaliteit van leren' waarbij leren van strikt formeel tot volledig informeel plaats kan vinden. Volgens Pot (2012) zijn daarbij vijf soorten situaties waarin geleerd kan worden:

- formeel leren, zoals in lessen en training;
- meer formeel leren, onder meer bij coaching en begeleide reflectie;
- middenformeel leren, bijvoorbeeld via mentoring;
- meer informeel leren, zoals door observeren;
- informeel leren of impliciet, onbewust leren.

■ Leerafdelingen in de zorg

In de zorg zijn veel leerafdelingen. Met dit concept wordt onder meer geprobeerd integratie van theorie en praktijk, van formeel en informeel leren te bevorderen. Een leerafdeling is een authentieke werkomgeving in een zorgsetting. Een groep studenten voert samen alle voorkomende werkzaamheden uit en is hiervoor verantwoordelijk. Studenten worden begeleid door een werkbegeleider van de instelling. Naast het uitvoeren van de werkzaamheden staat het leren op een leerafdeling centraal. Een docent verzorgt onderwijs in de werkomgeving zelf.

Kenmerken en doelen leerafdelingen (Van Grunsven, 2007)

Kenmerken	
1.	Een minimum aantal van 8 stagiaires per leerafdeling
2.	Stagiaires zijn boventallig
3.	Stagiaires worden coachend begeleid
4.	Stagiaires leren in teamverband
5.	De docent is minimaal één dagdeel per week aanwezig op de leerafdeling
6.	Er is een samenwerkingsverband tussen onderwijs en leerbedrijf om de begeleiding op de werkplek vorm te geven
7.	De teamleden zijn getraind als werkbegeleider
8.	De teamleden dragen verantwoordelijkheid voor hun taak als werkbegeleider
9.	Er is een realistische beroepsomgeving met een reëel takenpakket en rooster
10.	Er is sprake van werkplekleren

Doelen	
1.	Meer stageplekken
2.	Meer stageplekken van goede kwaliteit
3.	Professionalisering van docenten en opleiding • Persoonlijke ontwikkeling van docent door direct contact met de praktijk • Afstemming van onderwijs op wensen van het praktijkveld
4.	Verbeteren van het leerrendement van de student
5.	Student wordt gestimuleerd zich te blijven ontwikkelen en te blijven leren
6.	Betere kwaliteit van zorg op de afdeling
7.	Professionalisering van de praktijk en daardoor kwaliteitsverbetering
8.	Bekwamere startende beroepsbeoefenaars door: • Integratie theorie en praktijk • Zelfsturend leren en samenwerkend leren

■ Leersituaties op een leerafdeling

De auteurs van dit artikel gingen in hun opvolgende onderzoeken na hoe studenten en opleiders het leren op leerafdelingen ervaren. Beide onderzoekers gebruikten zelfrapportageformulieren en daarop aansluitende interviews. Het Rijnmondse onderzoek laat zien welke formele en informele leersituaties studenten en opleiders herkennen (Van den Berg, De Jong & Streumer, 2011, 2012). Het onderzoek in Midden-Holland gaat in op leersituaties waarin volgens hen integratie van theorie en praktijk plaatsvindt (Pot, 2012).¹

Aan de hand van de onderzoeken worden hieronder de volgende vragen beantwoord:

- Welke leersituaties zien studenten en opleiders op leerafdelingen in de zorg?
- Wat zeggen zij over integratie van theorie en praktijk?
- Wat kunnen opleiders en studenten met deze uitkomsten?

■ Betekenisvolle leersituaties

De meeste leersituaties die studenten en opleiders in Rijnmond vermelden, vinden plaats in de kamer van een zorgvrager, de teamkamer of het leslokaal van de leerafdeling. Het gaat bijvoorbeeld om zorgtechnische handelingen, communiceren en samenwerken. Studenten leren van hun opleiders in meer formele leersituaties en in meer informele leersituaties van hun werk met patiënten en met elkaar zonder dat er een opleider bij is. In beide leersituaties le-

ren zij dezelfde soort competenties. Leersituaties zonder aanwezigheid van opleiders komen in reguliere individuele stages veel minder voor, net als het leren in een leslokaal met opleiders erbij. Studenten en opleiders spreken daar samen casussen door, er worden situaties nagespeeld en handelingsalternatieven verkend.

Ook in Midden-Holland beschrijven de respondenten zowel meer formele als meer informele leersituaties waarbij dezelfde soort competenties aan de orde komen. Opvallend is dat zij vrijwel geen leersituaties in het leslokaal noemen. Misschien dat de vraag naar integratie van theorie en praktijk leidt tot het beschrijven van vooral praktijksituaties. Of missen docenten misschien kansen om de integratie te expliciteren?

Studenten uit Midden-Holland vinden vaker dan hun opleiders (met name werkbegeleiders) dat integratie van theorie en praktijk plaatsvindt in meer informele leersituaties. Het is de vraag of werkbegeleiders deze leersituaties minder goed herkennen, bijvoorbeeld omdat ze er niet bij aanwezig zijn. Of zien zij deze situaties niet als momenten waarop integratie van theorie en praktijk plaats kan vinden? Missen zij kansen?

■ Integratie van theorie en praktijk

Het onderzoek in Midden-Holland laat goed zien in welke leersituaties volgens studenten en opleiders integratie van theorie en praktijk voorkomt. Daarbij is nagegaan:

- 1 Is er een bepaalde aanleiding voor die integratie?
- 2 Is er sprake van een bepaalde interventie die de integratie bevordert?

■ De aanleiding in de leersituatie tot integratie

De aanleiding voor integratie van theorie en praktijk is voor studenten meestal een leerdoel, bijvoorbeeld bloeddruk leren meten. Een andere aanleiding is een op dat moment optredende ('realtime') casus van een zorgvrager met een zorgprobleem, bijvoorbeeld een zorgvrager met een lage bloedsuiker. Of het gaat om een realtime werk-

situatie, bijvoorbeeld een rapportage die geschreven moet worden. Ook een praktijktoets van een student kan aanleiding zijn tot het verbinden van theorie met praktijk.

Werkbegeleiders en praktijkopleiders geven aan dat integratie plaatsvindt als er sprake is van een realtime casus van een zorgvrager met een zorgprobleem zoals een zorgvrager met moeilijk hanteerbaar gedrag. Ook vragen van een student, bijvoorbeeld over het 'niet lekker zijn' van een zorgvrager, en het bespreken van specifieke kennis en procedures in de praktijk zoals benaderplannen, kunnen aanleiding zijn voor integratie.

Docenten zien het aansluiten bij de actualiteit van de beroepservaring als aanleiding voor de integratie, bijvoorbeeld doordat een student tijdens de les een casus inbrengt over het voeren van een gesprek met een terminale zorgvrager.

■ Interventies die bijdragen aan integratie

Soms komt bij studenten integratie van theorie en praktijk tot stand doordat tijdens de situatie de theorie 'vanzelf' naar boven komt. Een zorgvrager vertoont onrustig gedrag, en de student past 'vanzelf' de afspraken uit het benaderplan toe. Of de student realiseert zich achteraf dat wat zich bij de zorgvrager afspeelt, in de theorie aan de orde is geweest. In dit soort situaties is er geen bewuste interventie die de integratie bevordert; er is sprake van informeel leren.

Maar meestal doen studenten wél integratiebevorderende interventies, vaak bij meer informeel en middenformeel leren. Daarbij zijn ze vooral op zoek naar het 'wat en hoe' van het werk dat ze leren. Zij willen bewust een theoretisch geleerde vaardigheid toepassen zoals wondzorg uitvoeren. Of zij voeren bewust vaardigheden uit volgens een zorgprotocol, zoals medicijnen toedienen. De integrerende interventies van werkbegeleiders die studenten beschrijven, passen daarbij: tips, uitleg, instructie, aanwijzingen en feedback geven.

Opvallend is dat de door de opleiders beschreven interventies van studenten niet overeenkomen met de door de studenten zelf beschreven interventies. Werkbegeleiders en praktijkopleiders noemen een paar keer 'motiveren van eigen handelen': een student geeft uitleg waarom hij iets doet en zo komt eerder geleerde theorie naar voren. Docenten geven aan dat studenten voorbeelden uit de praktijk verbinden met aanwezige kennis en voorbeelden van behandel-

de theorie in de praktijk herkennen. Soms is een casus van een zorgvrager het uitgangspunt in de les, soms begint de les bij de theorie en wordt de casus van een zorgvrager daaraan verbonden.

Werkbegeleiders geven aan dat ze integratie bevorderen, door kennis te toetsen bij studenten bijvoorbeeld over een medicijntoedieningsvorm. Ook stellen ze vragen over de achtergrond van verpleegkundig handelen en bevestigen ze adequaat gedrag van studenten. Werkbegeleiders beschrijven eigen interventies vooral bij vormen van middenformeel leren waar zij studenten vragen stellen over aanwezige kennis. Zij zijn meer op zoek naar het 'waarom en waartoe' van handelen. Werkbegeleiders hebben een ervaren blik en weten welke kennis nodig is om een vaardigheid werkelijk goed uit te kunnen voeren. Die kennis proberen ze studenten te laten expliciteren.

Het 'wat en hoe' van de studenten en het 'waarom en waartoe' van opleiders zijn belangrijke vragen om handelen in de praktijk te beargumenteren vanuit de theorie. Maar vinden opleiders en studenten elkaar wel op de weg naar integratie van theorie en praktijk, of lopen ze elkaar mis? Het helpt als opleiders én studenten zich meer bewust zijn van betekenisvolle leersituaties en weten waar theorie en praktijk elkaar raken.

■ Tips voor studenten en opleiders

De onderzoeken bieden een aantal aanknopingspunten om leersituaties explicieter te benoemen en daarmee reflectie, bewust leren en koppeling tussen theorie en praktijk te bevorderen. Op de volgende bladzijde staan tips voor studenten en opleiders.

Foto: Roel Pieper

Tip 1 Gebruik als docent het onderzoeksformulier als instrument om leermomenten van studenten naar boven te halen.²

Betekenisvolle leermomenten en integratie van theorie en praktijk vinden plaats, alleen herkennen studenten en opleiders deze niet altijd. Het onderzoeksformulier verschilde in de twee onderzoeken, maar maakte in beide gevallen betekenisvolle leermomenten inzichtelijk en leidde daardoor tot leren. Zo beschreven studenten informele leermomenten die doorgaans onbewust plaatsvinden. Ook reflectieverlagen kunnen ingezet worden. Belangrijk is dat er een gesprek volgt op het verslag om het leren te verdiepen. Zonder die verdieping ervaren studenten de reflectie als ballast.

Tip 2 Word als opleider en student meer vaardig in het toepassen van interventies die leren en integreren bevorderen.

Opleiders en studenten kunnen bewuster omgaan met het verschil tussen leren in de theorie en in de praktijk. Check als opleider bij een student of hij hetzelfde heeft waargenomen in een praktijk- of lessituatie en ga daarover het gesprek aan; wat had hij nog meer kunnen waarnemen en hoe? Leg uit waar theorie en praktijk elkaar raken. Stel als student vragen aan werkbegeleiders. Vraag vooral naar specialistische kennis en vraag om directe begeleiding bij het handelen.

Tip 3 Weet als werkbegeleider dat een student eerst bezig is met wat hij moet doen en hoe dat moet.

Help een student door instructie te geven over de benodigde specialistische kennis, geef tips en feedback over het handelen. Dit werkt beter dan een vraag stellen die een student op dat moment niet kan beantwoorden, omdat hij de situatie anders begrijpt dan zijn werkbegeleider (zie Eraut). Hoe beter de student is in 'wat en hoe', hoe meer hij toe is aan 'waarom en waartoe'.

Tip 4 Leer studenten hoe zij werkbegeleiders kunnen inschakelen.

Bereid de studenten voorafgaand aan de stageperiode goed voor en bespreek welke vragen zij hun werkbegeleiders kunnen stellen om het integreren van theorie en praktijk te bevorderen. Studenten moeten weten dat zij zelf invloed hebben op het benutten van leersituaties door te vragen om tips, aanwijzingen, specifieke uitleg en feedback. Zij kunnen zich ook verdiepen in de benodigde specialistische kennis.

Tot slot

Op leerafdelingen zijn veel betekenisvolle leersituaties en veel leersituaties waarin integratie van theorie en praktijk plaatsvindt. Dat is mooi, want die integratie is een complex proces. De verbinding tussen theorie en praktijk kan nog meer tot stand komen als opleiders en studenten alle leersituaties, van formeel tot informeel, leren herkennen en nog meer gaan benutten.

Literatuur

- Berg, N. van den, Jongh, A. de & Streumer, J. (2011). Leren van betekenis; Over 'betekenisvolle leersituaties' van studenten en opleiders in leerafdelingen. Rotterdam: Zadkine/Hogeschool Rotterdam.
- Berg, N. van den, Jongh, A. de & Streumer, J. (2012). Het Doorbraakproject Werkplekleren. Leren door studenten en opleiders op leerafdelingen in de zorg. O&G Vakblad voor opleiders in het gezondheidszorgonderwijs, jrg.36, nr.2, p.21-24.
- Ellström, P. (2011). Informal Learning at Work: Conditions, Processes and Logics. In M. Malloch, L. Cairns, K. Evans, & B. O'Connor, The SAGE Handbook of Workplace Learning, p. 105-119. London: SAGE Publications, Ltd.
- Eraut, M. (2004). Informal learning in the workplace. Studies in Continuing Education, 26, 2, p.247-273. United Kingdom: University of Sussex.
- Grunsven, K. van (2007). De leerweg van de leerafdeling. Bunnik, Nederland: Calibris.
- Pot, E. (2012). Leren Integreren. Onderzoek naar integratie tussen theorie en beroepspraktijk op een leerafdeling. Gouda/Rotterdam: ROC ID College/Hogeschool Rotterdam.
- Tynjälä, P. (2009). Connectivity and Transformation in Work-Related Learning-Theoretical Foundations. In M.-L. Stenström & T. Päivi, Towards Integration of Work and Learning, p.11-37. Springer Science+Business Media B.V.

Foto: Roel Pieper

Noten

- ¹ Een samenvatting van dit praktijkonderzoek verschijnt in Onderwijs en gezondheidszorg nummer 1 (2013)
- ² De formulieren zijn op te vragen bij de auteurs.

* **Niek van den Berg** is onderzoeker, docent en auditor op het gebied van professionalisering via het werken aan onderzoek en innovatie, met name in het beroepsonderwijs. Als lector was ze in het Rijnmondse doorbraakproject werkplekleren één van de onderzoekers. Info: strixaluco.onderzoek.innovatie@gmail.com

* **Erica Wijnands-Pot** is docent verpleegkunde op het ROC ID College. De afgelopen vijf jaar was zij docent op een leerafdeling en als projectleider betrokken bij het opzetten en monitoren van leerafdelingen in diverse zorgsettings. Info: ewijnands@idcollege.nl